beklemekte olması ve dolayısıyla hükmen devam etmesi gerekir. Kadın üç talâk veya bir bâin talâkla boşama ile boşanmışsa artık îlâya yer kalmaz.

Eşinden ayrı kalma süresi ya mutlak olmalı veya Hanefîler'e göre en az dört ay, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise dört aydan çok olarak belirlenmiş bulunmalıdır. Dört aydan kısa süreli îlâ bir sonuç doğurmaz. Bu durumda koca süre dolmadan önce eşine dönerse yeminini bozmuş sayılacağı için sadece yemin kefâreti gerekir. Süre tamamlandıktan sonra dönerse yemin bozulmadığı için kefâret ödemesi de gerekmez. Îlânın dört ay ve daha fazla bir süreyi kapsaması durumunda koca dört ay dolmadan önce her an eşine dönebilir. Bu takdirde yeminini bozmuş sayılacağından kendisine yemin kefâreti gerekir. Eşlerin birbirine dönmesi ve evlilik hayatının devam ettirilmesi âyetteki, "Eğer hanımlarına dönerlerse şüphesiz Allah yarlığayıcı ve çok bağışlayıcıdır" (el-Bakara 2/226) ifadesinden de anlaşıldığı üzere teşvik edilmiştir. "Kim bir şeye yemin eder de başka bir davranışı ondan daha hayırlı görürse hayırlı olanı yapsın ve yemini için kefâret ödesin" hadisi de (Müslim, "Eymân", 11-13) bunu teyit etmektedir.

Kocanın eşine dönmesi öncelikle cinsî temasta bulunması ile, bunun mümkün olmaması halinde sözlü olarak döndüğünü belirtmesiyle gerçekleşir. Cinsel ilişkinin imkânsızlığı ya eşlerden birinin hasta olması, hapiste veya îlâ süresince ulaşılamayacak bir uzaklıkta bulunması, kocanın iktidarsızlığı gibi gerçek sebeplerden yahut kocanın ihramlı, eşinin hayızlı olması gibi dinî sebeplerden kaynaklanabilir. İlk durumda sözlü dönüşün fiilî dönüş yerine geçtiği konusunda görüş birliği vardır. İkinci durumda ise Hanefîler'e ve Şâfiî mezhebinde kuvvetli görüşe göre sözlü dönüş geçersiz, diğer mezheplere göre geçerlidir. Îlâ süresi içinde cinsel ilişkiyi engelleyen sebep ortadan kalkarsa sözlü dönüş hükümsüz kalır.

Eşine dönmesi halinde kocanın, diğer yeminlerde olduğu gibi bu durumda da ödemesi gereken kefâret on yoksulu bir gün doyurmak veya giydirmek yahut bir köle âzat etmektir; eğer kendisi yoksulsa arka arkaya üç gün oruç tutar (el-Mâide 5/89). Îlâ için yapılan yemin, "Seninle cinsî temasta bulunursam üzerime hac farz olsun veya bu takdirde sen benden boş ol" gibi bir adağa yahut bir şarta bağlanmışsa dört ay dolmadan cinsî temasla yemin bozulunca kocaya hac farz olur. Boşama şartına bağlamada ise yeminin bozulmasıyla evlilik sona erer.

Dört aylık süre dolduğunda îlâ genel amacına ulaşmış olur. Hanefîler'e göre bu durumda hâkime başvurmaya gerek olmaksızın kesin boşama meydana gelir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise îlâda dört ay tamamlanınca evlilik kendiliğinden sona ermez. Bu durumda kocanın eşine dönmesi veya onu boşaması gerekir. Her ikisini de yapmazsa kadın hâkime başvurarak ayrılık talebinde bulunur ve hâkim eşleri ayırır. Her iki durumda da bir ric'î talâk meydana gelir. Bu konudaki görüş ayrılığı, âyette geçen "eğer dönerlerse" ifadesinin yorumundan kaynaklanmaktadır. Hanefîler bunu kocanın dört aylık süre tamamlanmadan, diğerleri ise dört ay tamamlandıktan sonra dönmesi şeklinde anlamışlardır. Eşlerin Hanefîler'e göre ancak yeni bir nikâh akdiyle, İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre ise iddet süresi içinde kocanın eşine dönmesiyle yeniden evliliklerini sürdürmeleri mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Nikâḥ", 91, 92, "Ṭalâḳ", 21, "Eymân", 20; Müslim, "Eymân", 11-13; Tirmizî, "Ṭalâḳ", 21; Nesâî, "Ṭalâḳ", 32; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, VIII, 179-192; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-Kâfî fî fıḳhi ehli Medîneti'l-Mâlikî* (nşr. M. Muhammed Uhayd el-Morîtânî), Riyad 1400/1980, II, 597-603; Kâsânî, *Bedâʾiʿ*, III, 162-175; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 85-89; İbn Kudâme, *el-Muġnî*, Kahire 1970, VII, 315 vd.; Nevevî, *Ravżatü'ṭ-ṭâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz), Beyrut 1412/1992, VI, 203-234; İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr* (Bulak), III, 182-199; Bilmen, *Kamus*, II, 290-310; M. Mustafa Şelebî, *Aḥkâmü'l-üsre fi'l-İslâm*, Beyrut 1397/1977, s. 607-616; Abdurrahman es-Sâbûnî, *Medâ ḥürriyyeti'z-zevceyn fi'ṭ-ṭalâḳ fi'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1403/1983, II, 945-964; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dımaşk 1404/1984, VII, 535-555; Ali Ahmed el-Kalîsî, *Aḥkâmü'l-üsre fi'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye*, San'a 1414/1993, II, 109-119; Gerald Hawting, "An Ascetic Vow and an Unseemly Oath?: Īlā and Ẓıhār in Muslim Law", *BSOAS*, LVII/1 (1994), s. 113-125; "Îlâ", *Mv.F*, VII, 221-240.

HAMDİ DÖNDÜREN

İʿLÂ-yi KELİMETULLAH
(إعلاء كلمة الله)

Tevhid inancını yüceltip hâkim kılma anlamında bir tabir.

Sözlükte "yükseltmek, yüceltmek" anlamındaki i'lâ masdarıyla "Allah'ın sözü" mânasındaki **kelimetullâhtan** oluşan bu terkipte yer alan kelimetullahın, tevhid inancının esasını teşkil eden "lâ ilâhe illallah" (Allah'tan başka tanrı yoktur) sözünü ve daha genel olarak Allah'ın insanlığa gönderdiği son dini ifade ettiği kabul edilmektedir. Bu durumda i'lâ-yi kelimetullah tabiri, Allah'ın dininin ve tevhid inancının yüceltilip yaygınlaştırılması yolunda gösterilen gayret ve faaliyetleri kapsamakta, cihad ve savaş kelimeleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça zikredilen "fî-sebîlillâh" (Allah yolunda) kavramıyla yakından ilgili bulunmaktadır. Müslümanları düşmanlara karşı Allah yolunda savaşa teşvik eden bir âyette Allah'ın, Peygamber'ine yardım ederek kâfirlerin kelimesini (küfür, şirk) alçalttığı, Allah'ın kelimesini de (tevhid) yücelttiği ifade edilir (et-Tevbe 9/40). Bazı insanların ganimet, bazılarının şöhret, bazılarının gösteriş için savaştığı, hangisinin Allah yolunda olduğu Resûl-i Ekrem'e sorulunca yalnız Allah'ın kelimesinin yüceltilmesi için savaşanın Allah yolunda olduğunu belirtmiştir (Buhârî, "Cihâd", 15; "Tevḥîd", 28; Müslim, "İmâre", 149-151).

Yeryüzünde dengeleri ve düzeni bozmak isteyenleri kötüleyen, istilâ, tecavüz ve sömürü amacı taşıyan savaşları tanımayan İslâmiyet (el-Bakara 2/11-12, 205; en-Nisâ 4/94; el-A'râf 7/85-86; el-Kasas 28/77, 83) ancak müslümanların can ve mal güvenliğini sağlamak, inançları konusunda baskı altında kalmalarını önlemek, kendilerine ve ülkelerine yönelik tehditlere karşı koymak için yapılan savaşı Allah yolunda verilen mücadele olarak meşrû kabul etmiştir. Müslümanın Allah'a kulluk ve onun rızâsını temin için İslâm esaslarını öğrenme, öğretme, ferdî ve içtimaî planda yaşama, yaşanmasını sağlamaya çalışma, İslâm'ı tebliğ ve bu hususta karşılaşacağı engelleri aşmak için göstermesi gereken gayreti ifade eden cihadın kapsamı içinde yer alan bu savaşın hedefi bazı âyetlerde fitne sona erip din tamamen Allah'ın oluncaya kadar savaşma (el-Bakara 2/193; el-Enfâl 8/39) şeklinde belirlenmiştir. Hiçbir müslümanın inancı konusunda baskı altında kalmaması, insanların her türlü beşerî ihtirastan uzak olarak Allah'a inanmaları ve inançlarının gereğini yerine getirme imkânına kavuşmalarıyla Allah yolunda yapılması istenen savaş hedefine ulaşmış, diğer bir ifadeyle i'lâ-yi kelimetullah gerçekleşmiş olur. Hz. Peygamber'den itibaren müslümanların gerek inançları konusunda uğradıkları baskılar gerekse İslâm'ı tebliğ hususunda karşılaştıkları engeller sebebiyle giriştikleri, beşerî ihtirasların hâkim olduğu isti-

lâlardan ayrılması için "fetih" diye adlandırılan savaşların temel amacı da i'lâ-yı kelimetullah olmuştur (bk. **CİHAD; DA'VET; FETİH; GAZVE**).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "klm" md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "klm" md.; Buhârî, "Cihâd", 15, "Tevhîd", 28; Müslim, "İmâre", 149-151; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân* (nşr. Sıdkı Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, X, 177; Ferrâ el-Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl* (nşr. M. Abdullah en-Nemr), Riyad 1414/1993, I, 214; III, 356; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-aʿyün*, s. 525; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, Beyrut 1411/1990, XVI, 71; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'ân* (nşr. Sâmî b. Muhammed es-Selâme), Riyad 1418/1997, I, 525-526; IV, 55-56, 155; Ebü'l-Bekā, *el-Külliyyât*, s. 756; Merâgī, *Tefsîr*, Kahire 1394/1974, II, 91; IX, 207-208.

 METİN YURDAGÜR

İLÂÇ

(bk. **ECZACILIK; TEDAVİ**).

İLÂF

(الإيلاف)

İslâm öncesi dönemde Kureyş kabilesinin bazı kabile ve ülkelerle yaptığı ticaret antlaşmalarını, bu maksatla verilen serbest dolaşım iznini ifade eden bir terim.

Sözlükte "alıştırma, ısındırma, ahid, antlaşma, ülfet, istek üzerine verilen berat" gibi anlamlara gelen ve Kureyşliler'in bazı kabile ve ülkelerle yaptıkları ticarî antlaşmalar için kullanılan îlâf kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de, Kureyşliler'in ellerindeki maddî imkânlara ve güvenliğe sadece Allah'ın lutfu ve Kâbe'nin bereketi sayesinde sahip oldukları hatırlatılırken iki defa geçmektedir (bk. **KUREYŞ SÛRESİ**). Bu sebeple Kureyş sûresine Îlâf sûresi de denilmektedir.

Tarihçi İbn Habîb ile (*el-Muḥabber*, s. 162) *Lisânü'l-ʿArab* ve *Tâcü'l-ʿArûs*'un müellifleri "îlâf"ın antlaşmalar için kullanıldığını belirtirler. Bazan îlâf yerine **habl** ve **ısam** kelimelerinin kullanıldığı da görülür (meselâ bk. *Lisânü'l-ʿArab*, "elf" md.; Taberî, *Târîḫ*, II, 252). Bütün rivayetler, söz konusu antlaşmaların Hz. Peygamber'in dedelerinden Hâşim b. Abdümenâf zamanında yapıldığında birleşmektedir. Kureyş'in ticarî faaliyetlerinin henüz Mekke sınırları dışına taşmadığı devirde Hâşim bir kıtlık döneminde Suriye'ye ticarî amaçlı bir seyahat yaptı. Bu sırada Bizans imparatoru ile görüştü ve ondan Mekkeli tâcirlerin emniyet içerisinde Bizans topraklarına girip ticaret yapabileceklerine dair bir belge aldı. Hâşim'in, Kureyş tüccarlarının Hicaz derilerinden ve kumaşlarından çeşitli mâmulleri daha ucuza satacaklarını belirtmesi imparatoru ikna etmesinde etkili olmuştur (İbn Habîb, *el-Münemmaḳ*, s. 42). İmparator ayrıca, Necâşî'ye Mekkeliler'in Habeşistan topraklarında ticaret yapmalarına izin vermesini isteyen bir mektup yazdı. Dönüşte yol üzerindeki kabilelerden de saldırmazlık garantisi alan Hâşim, buna karşılık Kureyşli tâcirlerin bu kabilelerin ticaret mallarını Bizans pazarlarına götürüp satarak komisyon almadan paralarını onlara teslim etmek üzere anlaştı (İbn Sa'd, I, 78). Hâşim'in kardeşlerinden Muttalib Yemen'e, Abdüşems Habeşistan'a, Nevfel de İran'a giderek bu ülkelerin hükümdarları ile benzer antlaşmalar yaptılar ve dönüşlerinde yine ticaret güzergâhları üzerindeki kabilelerle saldırmazlık antlaşmaları imzaladılar. Böylece Mekke'nin ticaretine milletlerarası bir mahiyet kazandıran Abdümenâf'ın bu dört oğluna "Ashâbü'l-îlâf" denilmiştir (İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 162). Antlaşmalar sayesinde Kureyşliler kışın Yemen ve Habeşistan'a, yazın da Suriye ve Anadolu'ya kadar ticarî amaçlı yolculuklar yapmaya başladılar. Nitekim Hâşim'in böyle bir yolculuk sırasında Gazze'de, Muttalib'in Yemen'in Redmân mevkiinde, Nevfel'in de Irak'ın Selmân bölgesinde ölmesi (*a.g.e.*, s. 162-163) bu ticaretin işlediğini göstermektedir.

Kaynaklarda îlâfla ilgili bazı farklı rivayetler de yer alır. Meselâ Ya'kūbî, Hâşim'in ölümünden sonra Kureyş'in Araplar'ın kendilerine üstün gelmesinden endişe ettiğini, bundan dolayı Abdüşems'in Habeşistan'a giderek antlaşmayı yenilediğini kaydeder (*Târîḫ*, I, 244). İbn Habîb ise şu rivayeti zikreder (*el-Münemmaḳ*, s. 219-220): Kureyş her yıl kış mevsiminde Yemen'e, yaz aylarında Suriye'ye ticarî seferler yapmaya alışıktı. Fakat zamanla bunu ihmal etti. Bu sebeple Tebâleliler, Habeşliler ve Yemen'in kıyı bölgelerinde yaşayanlar mallarını Mekke'ye getirmeye başladılar. Karadan gelenler Mekke'nin çevresindeki Muhassab'a (Ebtah), denizden gelenler de Cidde'ye mal getiriyorlardı. Böylece Mekkeliler her yıl iki uzun ticarî sefer yapmaktan kurtuldular. Ancak birkaç yıl üst üste kıtlık baş gösterince ellerindekini de kaybettiler. Bunun üzerine Hâşim Suriye'ye sefer yapmak zorunda kaldı. Kureyş'in yaz ve kış seferlerini ilk defa Hâşim'in başlattığını belirten İbn Sa'd'ın ifadeleri de hemen hemen aynıdır (*eṭ-Ṭabaḳāt*, I, 75-76). Taberî ise Hâşim'in Filistin'den buğday unu getirip Mekke'de ekmek pişirttiğini kaydeder (*Târîḫ*, II, 251-252).

Habeşistanlı tâcirlerin bazan Mekke'ye kadar geldikleri de anlaşılmaktadır. Habeşli tüccarlar bir kıtlık döneminde mallarını Mekke'ye getirince Mekkeli gençler bunları yağmaladılar. Bunun üzerine Habeşistan'la olan ticaret bağlarının kesilmesinden korkan Kureyşliler Habeşistan'a giderek Necâşî'den özür dilediler; birkaç Kureyşli'yi de rehine olarak bıraktılar. Necâşî rehinelere iyi muamele etti. Bu arada Mekke'ye birçok ticaret malı gönderildi (Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 324).

İbnü'l-Kelbî'den nakledilen Arabistan'ın yıllık panayırları hakkındaki ayrıntılı bilgilerden (İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 263-268; Ya'kūbî, I, 270-271) Kureyş'in Arabistan'ın içinde de düzenli bir ticaret sistemi kurduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kuzeyde Dûmetülcendel, doğuda Bahreyn ve Uman, güneyde Hadramut ve Yemen panayırlarında Kureyş ilk sıralarda yer alırdı. Ukâz fuarı ise esasen kendi kontrollerindeydi. Ahmed b. Hanbel'in rivayetine göre bizzat Hz. Muhammed, nübüvvetinden önce Abdülkays kabilesiyle birlikte Bahreyn ve Katîf bölgelerini kapsayan uzun bir ticarî yolculuğa çıkmıştı (*Müsned*, IV, 206). Onun çeşitli defalar Suriye ve Yemen'e gittiği de rivayet edilir. Bu ticarî yolculuklar ve panayırlarla ilgili olarak haram aylara büyük önem verilirdi. Bazı Kureyş aileleri, "besl" geleneğine göre (İbn Hişâm, I, 102-103) yılın sekiz ayında her tarafa rahatsız edilmeden gidebilirdi. Besl aylarının haram aylar (dört ay) dışındaki aylar olduğu kabul edilirse onların bütün yıl Arabistan'da yolculuk edebildikleri anlaşılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "elf" md.; *Tâcü'l-ʿArûs*, "elf" md.; *Kāmus Tercümesi*, "elf" md.; *Müsned*, IV, 206; İbn Hişâm, *es-Sîre*[2], I, 102-103, 135-136; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, I, 75-81; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 162-164, 263-268; a.mlf., *el-Münemmaḳ*, s. 41-48, 219-220; Belâzürî, *Ensâb*, I, 59, 63-64; Ya'kūbî, *Târîḫ*, I, 241-244, 270-271; Taberî, *Târîḫ* (Ebü'l-Fazl), II, 251-252; a.mlf., *Câmiʿu'l-beyân*, XXX, 197-199; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-ẕeheb*, II, 59-60; Süheylî, *er-Ravżü'l-ünüf*, I, 280-285; Nîsâbûrî, *Ġarâʾibü'l-Ḳurʾân*, XXX, 185-188; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 6147-6158; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, IV, 66-71; VII, 301-305; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 317-320, 324, 434; a.mlf., *ʿAhd-i Nebevî mîn Niẓâm-ı Ḥükümrânî*, Haydarâbâd, ts., s. 249-253; a.mlf., "Al-Îlâf ou les rapports économico-diploma-